

НІМЕЦЬКА ЛІБЕРАЛЬНОІМПЕРІАЛІСТИЧНА СЕРЕДИННОЄВРОПЕЙСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ФРІДРІХА НАУМАНА ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто значення праць німецького публіциста Фрідріха Наумана в обґрунтуванні та популяризації серединноєвропейської концепції на початку ХХ ст. Особливо підкреслена роль брошури «Міттельєвропа», яка стала маніфестом ліберальних імперіалістів у роки Першої світової війни. Науман популяризував ідею створення потужної Німецької держави як лідера великого центральноєвропейського господарського і політичного союзу.

Ключові слова: Міттельєвропа, Фрідріх Науман, ліберальний імперіалізм, Німеччина, зовнішня політика, пропаганда.

Останні десятиліття ХІХ століття і рубіж ХІХ – ХХ ст. мали дуже важливе значення у концептуальному оформленні власне серединноєвропейських ідей. Саме тоді фактично були закладені й ті фундаментальні устої міжнародного життя, які значною мірою визначили подальші його реалії з усіма складнощами та вузлами хитросплетінь як на Євразійському континенті, так і на світовій – дозволимо собі перефразувати відомого американського політолога польського походження З.Бжезинського – геополітичній шахівниці. Щоправда необхідно зауважити, що формувалися вони у протистоянні, а то й відкритій боротьбі різноманітних підходів і поглядів на майбутнє окремих народів, цілих держав і регіонів. Серед інших у цьому сенсі важливе значення мали насамперед німецькі проекти Міттельєвропи (Серединної/Центральної Європи), які справляли визначальний вплив на зовнішньополітичний курс офіційного Берліна напередодні та під час

**ТРОЯН С.С.,
доктор історичних
наук, професор,
професор кафедри
зовнішньої
політики і
дипломатії
Дипломатичної
академії
України при
Міністерстві
закордонних справ
України**

Першої світової війни 1914–1918 рр. Найвпливовішою з-поміж них у роки Великої війни, століття від початку якої відзначається в цьому році, була ліберальноімперіалістична концепція, яку пропагували М.Вебер, Ф.Науман, П.Рорбах, Г.Онкен, Ф.Мейнеке, Г.Дельбрюк, Ф.Ліст.

Вагому роль у активній популяризації серединноєвропейської ідеї поміж широких верств німецького суспільства на початку ХХ століття та в роки глобального збройного конфлікту відіграв пастор і впливовий публіцист Ф.Науман: Відомий німецький соціаліст К.Каутський назвав його «найкрасномовнішим адвокатом» Міттельєвропи, який для пропаганди серединноєвропейських планів «використав усі сили поезії та прози»¹.

Фрідріх Науман народився 25 березня 1860 р. в саксонському містечку Штюрмтгаль у родині пастора. Сім'ї пасторів-євангелістів ще з часів Реформації були не лише острівцями релігійної, але й духовної та ліберальної освіти в Німеччині. Не становила виняток родина Науманів, де велику увагу приділяли вихованню сина. Він відвідував гімназію в Лейпцигу і приватну школу в Майсені, ґрунтовно вивчав німецьку мову й античну літературу. Освіту Науман продовжив в університетах Лейпцига й Ерлангена. Там він всебічно готувався до пасторської діяльності, глибоко студював релігію, мову, історію, математику і робив світоглядний вибір між класичною традиційною протестантською теологією та новим релігійним «науково-технічним» або «ліберальним» напрямком у теології. Вибір був зроблений на користь останнього, що в майбутньому визначило також і політичні симпатії Наумана, його позицію як публіциста і парламентаря.

У 1885 р. молодий пастор одержав місце спочатку в Лангенберзі, а потім у нових індустріальних містах Хемніці та Цвіккау. Тут він розпочав свою публіцистичну діяльність, присвятивши перші роботи і виступи релігійним питанням, а також робітничому руху. Поступово складалося коло особистих друзів Наумана. У 29 років він одружився з Магдаленою Циммерман, сестрою шкільної подруги, яка також була з саксонської пасторської родини. У 1890 р. Науман уже з сім'єю прибув до Франкфурта. Там він створив свого роду Союз за соціальну політику – Євангелійсько-соціальний конгрес. На його заняттях молодий пастор познайомився з Максом Вебером, майбутнім визначним соціологом. Незважаючи на тривалу дружбу (до 1894 р., коли між ними виникла суперечка з при-

воду питання про значення соціальної політики), вони були різні. Про причини контрверсійності між Науманом і Вебером влучно сказав німецький дослідник Вільгельм Рібеге: «Фрідріх Науман хотів діяти, і він діяв, навіть коли писав і публікував. Макс Вебер старався аналізувати, продумувати проблеми і включати у більші системи... Політика була для нього національною політикою, національною політикою держави»².

У 1894 р. Науман заснував щотижневий журнал «Die Hilfe», перший номер якого при сприянні ліберальних німецьких викладачів, спеціаліста з історії церкви А.Харнака і соціолога М.Вебера вийшов у грудні того ж року. Завдяки редакторській і публіцистичній діяльності на сторінках журналу, Науман через кілька років став добре відомим у Німеччині. Саме в тижневику «Die Hilfe» з'являються всі його роботи із загальнополітичних питань, у тому числі присвячені проблемам Міттельєвропи.

Серединноєвропейська концепція Наумана була викладена ним на початку ХХ століття у працях «Німеччина й Австрія» (1900), «Серединноєвропейські роздуми» (1914), «Національності Міттельєвропи» (1915), «Серединноєвропейське господарське об'єднання» (1915), «Болгарія і Міттельєвропа» (1916), «Морська торгівля і Міттельєвропа» (1916), «Серединна Європа і німецька світова політика» (1917), «Хто робить Міттельєвропу?» (1917), «Серединноєвропейський державний договір» (1917). Але найбільшу славу і популярність принесла Науману опублікована в 1915 р. книга «Міттельєвропа». Праця покликана була популяризувати ідею великої Німецької імперії, відродженої після «тривалого сну». Не випадково у колах російської дипломатії цю книгу називали «євангелієм руху за Міттельєвропу»³. У ній Науман писав, що кінцевою метою німецького імперіалізму є відродження середньовічної «Римської імперії німецької нації». Саме світова війна дасть поштовх цьому об'єднанню: «Тепер або ніколи повинно бути створене одне ціле між Сходом і Заходом, має утворитися Серединна Європа між Росією і західними державами»⁴.

В.Шідер справедливо підмітив у вступі до «Листів із серединноєвропейської проблеми», що політичні думки Наумана були характерним продуктом внутрішнього напруження того часу. Його історична картина мала дарвіністське забарвлення. Він розглядав історію свого часу через боротьбу за існування між расами, а господарську боротьбу на

світовому ринку розумів як боротьбу за політичне існування. Звідси, національна політика означала для Наумана насамперед експансіоністську політику Класичною формулою «ліберальних імперіалістів» тих років була відповідь Наумана на питання «що таке національне?»: «Це порив німецького народу, його вплив на розвиток земної кулі»⁵. Через два десятиліття у статті «Східніше чи західніше» публіцист, виходячи із практичних реалій німецької «світової політики», суттєво доповнив цю думку: «Німечтво стоїть між Росією, Англією, Північною Америкою та Японією і вимагає та відстоює своє місце»⁶.

Для зовнішньополітичних поглядів Наумана характерні ще деякі риси. Так, він підтримував заокеанську експансію Німеччини і був великим прихильником і пропагандистом флотської програми адмірала А. фон Тірпіца. Для Наумана, як і для багатьох його німецьких сучасників, властиві також антианглійські настрої, які не змінилися навіть після відвідання ним Англії у 1912 р. «Ніякого братання з Англією! Національна політика»⁷, – так коротко і влучно сформулював він головний висновок для зовнішньої політики Німеччини. Науман навіть допускав, що на цьому фронті проти Англії Німеччина може стояти поряд з Росією. Ще у 1899 р. у праці «Азія» він звів свою політичну програму до формули: «З усім континентом – проти Англії; з Австрією – проти Росії; з Францією – коли для цього прийде час»⁸. Така позиція німецького публіциста фактично споріднювала його з охарактеризованими вище вкрай антианглійськими поглядами історика й історіографа Німецької імперії Генріха фон Трейчке.

Ядром середньоевропейського простору Науман розглядав союз Німеччини та Австро-Угорщини й утворення на цій основі Міттельєвропи в межах між Рейном (на заході) та лінією від Балкан до Румунії (на сході) під домінуванням німецької політики. Публіцист вважав, що Німеччина й Австро-Угорщина «мають бути об'єднані ще до того, як взагалі можна буде думати про яке-небудь успішне звернення до інших держав»⁹. Для ілюстрації цієї думки можна навести багато свідчень з його праць. Зішлемося тільки на дві дуже характерні думки. Перша взята із сторінок книги «Міттельєвропа»: «Ми хочемо і повинні перш за все бачити, що ядро Середньої Європи складають Німецька імперія та Австро-Угорщина»¹⁰. Через невеликий проміжок часу, в 1917 р. Науман писав: «Військове, політичне і господарське збли-

ження обидвох середньоевропейських імперій є фундаментом майбутньої безпеки частини світу (тобто Європи – авт.), необхідністю для всіх держав, які ні до російського, ні до англійського державного союзу не можуть або не хочуть належати»¹¹. При цьому він підкреслював, що Середина Європа є в першу чергу продуктом світової війни, яка розпочалася в 1914 р.: «Міттельєвропа є результатом світової війни. Ми разом сиділи у воєнній господарській тюрмі, ми разом боролися, ми хочемо жити разом!»¹². Звідси зрозуміло, що в умовах світової війни головними союзниками середньоевропейського об'єднання він бачив, перш за все, дві інші центральні держави – Болгарію і Туреччину. В 1917 р. публіцист у зв'язку з цим відзначив: «Словом «Міттельєвропа» ми позначаємо насамперед об'єднання Німеччини, Австрії та Угорщини, а потім зараховуємо наших союзників, Болгарію і Туреччину»¹³. Така Середина Європа мала стати четвертою світовою державою після США, Британської імперії та Росії. Водночас Науман змушений був визнати, що «Середина Європа сьогодні (в 1914 – 1918 рр. – авт.) – це те, що називається ідея. Це ще більше думка, ніж факт»¹⁴.

У зв'язку із складністю проблеми і ситуації на середньоевропейському просторі Науман особливо вичленив питання співвідношення між Німецькою імперією і Дунайською монархією. При цьому головну увагу він звернув на місце національних проблем в Австро-Угорщині, становище різних народів (перш за все німців, євреїв і поляків) на її території, розбіжності між Пруссією як протестантською і Австрією як католицькою державами, а також на політичну роз'єднаність австро-угорського католицизму. Науман багато говорить про географічну, культурну, політичну, етнорелігійну, господарську відмінності між двома частинами Міттельєвропи: «Німецька імперія – північніша, холодніша, монотонніша, технічніша. Австро-Угорщина – південніша, строкатіша, багатша природою, романтичніша... Німецька імперія – західніше, Австрія – східніше... Німеччина у більшій своїй частині протестантська, Австро-Угорщина у своїй більшості католицька... Різні ритми життя... Німеччина – країна великих міст і їх кількість щоденно зростає, Австрія і в більшій мірі Угорщина ще на довгий час – країна лісів, полів і пасовищ»¹⁵.

У результаті він зробив свій образний і водночас патетичний висновок: «Берлін і Відень, дві різні температури, ще більш відмінні, ніж Відень і Будапешт!»¹⁶. Але ці відмінності, на думку ні-

мецького пропагандиста Міттельєвропи, не стільки роз'єднують, скільки доповнюють Німеччину й Австро-Угорщину, дозволяють сформувати основу серединноєвропейського союзу, де все мусить мати своє місце за принципом «дисципліна і самостійність, загроза і нагорода»¹⁷.

Безумовно, провідна роль у цьому об'єднанні відводилася Німеччині. На сторінках науманівської «Міттельєвропи» читаємо: «По суті Середина Європа буде німецькою; вона буде користуватися для світових зносин німецькою мовою, але з першого дня свого існування вона повинна рахуватися також з національними особливостями народів, які входитимуть до неї». «Навколо планетних держав, – писав далі Науман, – пливе ще не організована маса дрібного національного елемента у вигляді комет. Але пізно чи рано кожній з них доведеться кудись примкнути»¹⁸. Саме такою «планетною» державою у центрі Європи публіцист вважав Німеччину, а тому, за його переконанням, «німці притягували до себе народи, які знаходилися на окраїнах»¹⁹.

Науман навіть вважав, що на цій базі вперше сформується особливий тип серединноєвропейця. Він писав: «Але наш серединноєвропейський тип ще не готовий вирости, він складеться потім... Виросте тип людини, яка буде чимось середнім між французами, італійцями, турками, росіянами, скандінавами й англійцями. Цей серединноєвропейець спонукає нас до пошуку!»²⁰. Із його праці «Міттельєвропа» можна зробити висновок, що новий тип серединноєвропейської людини складеться у перші роки після світової війни: «Тут повинні пробудитися нові післявоєнні юнаки, зроблені краще, ніж ми, старі, для того щоб виробити тип серединноєвропейської людини з усіма складовими елементами й енергією, зростаючого і міцніючого носія німецтва і змістовної культури. Я думаю це станеться у перші роки після війни»²¹. Безумовно, тут проглядається наскрізь пронімецька позиція Наумана, його бажання надати майбутньому серединноєвропейцю німецьких рис і чеснот. Найважливішою з них, на його думку, був миролюбний характер німецького народу, який, однак, не є «ознакою його слабкості»²².

Науман дав також характеристику господарської сутності і темпераменту серединноєвропейського народу та їх впливу на характер Міттельєвропи як економічного союзу. Причому він зауважив, що ще у XVIII ст. Північна і Центральна Німеччина такого єдиного господарського харак-

теру не мала. Через 150 років у зв'язку з розвитком капіталізму й освіти ситуація змінилася: «Це потрібно обдумати й зрозуміти, коли під впливом світових завдань захотів сповістити про себе серединноєвропейський характер». На думку Наумана, «Німеччина знаходиться не лише на шляху до індустріальної держави, але й взагалі до організованої держави... Німецька маса хоче виступати організовано, це її життєвий принцип»²³.

Говорячи про вплив господарського типу німця-серединноєвропейця на економічний характер Німеччини і Міттельєвропи, публіцист відзначив таке: «Ця нова німецька людина є недосяжністю для індустріальних народів, коли вона проявляє себе частково як рецидив у минулому переплетінні часу і частково як штучна подвійна конструкція, яка заперечує людство і чинить над ним насилля. В освічених колах Парижа і Лондона маємо щодо цього німецького типу співчуття, побоювання, повагу й антипатію одночасно...» І далі: «Наша фінансова політика має яскраво виражений доктринерський потяг, але при цьому дуже успішна. Наш військовий розвиток сильно просякнутий традиціоналізмом, але не на шкоду собі. Наші великі купці майже економісти і статисти... Чи скажемо по-іншому: «вірмо у свою роботу!»²⁴.

Важливо, що цей господарський темперамент німців мав накласти свій відбиток на розвиток Австро-Угорщини. Вона поступово переходила б на німецькі рейки життя, всмокувала німецьку господарську кров і посилювала тим самим підвалини Серединної Європи. Науман пише: «Часто вже, коли я розмовляв про ці речі з німецькими австрійцями, то чув: «Ви повинні нам допомогти»²⁵. У результаті господарських контактів і переплетення економічних зв'язків остаточно сформувався б тип серединноєвропейського господарського народу на центральноєвропейському просторі Німецької та Австро-Угорської монархій. Саме до нього звертається німецький публіцист: «Народи повинні прийти одні до одних самі в своїй робітничій організації... Тепер, після війни, це треба спробувати. Тепер для цього зручний час. Серединноєвропейський робітничий народ, ми кличемо тебе!»²⁶.

Крізь призму цього Науман всесторонньо виклав своє бачення і розуміння суті – економічної, митної, політичної та конституційної – австро-німецького серединноєвропейського об'єднання. З економічної точки зору його можна охарактеризувати насамперед так: «Це є німецько-австро-угорський економічний союз, серединноєвро-

пейське господарське товариство чи якоесь схоже об'єднання»²⁷. Причому Науман був переконаний, що «серединноєвропейський союз встановиться, коли вдасться налагодити не лише німецько-австро-угорське, але й спочатку або одночасно австрійсько-угорське взаєморозуміння»²⁸. Із позицій митної унії думка Наумана зводилася до наступного: «Бути готовим задля митного союзу з Австрією принести в жертву продовження періоду протекціонізму»²⁹. Зауважимо, що німецько-австро-угорський господарський союз як незалежне товариство німецьких і австрійських, а пізніше також угорських промисловців, банкірів і політиків вперше зібрався 27 червня 1915 р. Впродовж наступних чотирьох років союз регулярно проводив свої зібрання, востаннє це відбулося у Відні 31 травня – 1 червня 1918 р. Під час цих зустрічей точилися конкретні дискусії із загальних народно-господарських і політико-економічних питань, які, втім, не привели до бажаних результатів у сфері практичного співробітництва³⁰.

Доречно зауважити, що господарському та митному об'єднанню, безумовно, сприяла Перша світова війна. Вона посилила економічні зв'язки між Німеччиною, Австрією та Угорщиною, що поглибило серединноєвропейську консолідацію. Однак, незважаючи на даний факт, очевидно залишалася проблема господарського розвитку й економічних стосунків між Австрією та Угорщиною. Науман не міг пройти повз неї, бо без врахування в цілому економічного фактору обох частин Дунайської монархії не бачив у той час можливості створення Міттельєвропи. При цьому, на його думку, для успішного розв'язання цієї проблеми важливе значення мало налагодження і повнокровне функціонування фінансових зв'язків, посилення банківського капіталу, в тому числі за рахунок активізації державних фінансових груп³¹. Тобто проблема в цьому плані стосувалася двох сторін і мала два вирішення, які зводилися до відповіді на запитання: «Австро-Угорщина в Серединній Європі є і буде однією господарською державою чи двома?» (а з позицій сьогодення ми можемо навіть додати: чи багатьма?). Звідси, шлях до Міттельєвропи як господарського економічного союзу Німецької та Австро-Угорської імперій логічно і закономірно розглядався як швидший і простіший, ніж шлях серединноєвропейської економічної консолідації трьох складових – Німеччини, Австрії та Угорщини, а тим паче багатьох – Німеччини, Австрії, Угорщини, Чехії? Польщі? Хорватії?...

У цьому контексті зауважимо також і таке. Як нам здається, розпад Австро-Угорщини після Першої світової війни 1914 – 1918 рр. призвів до згорання на довгий час власне господарських або політико-економічних планів реального створення Міттельєвропи. Ця ідея знову актуалізувалася (якщо не брати до уваги проекти Е. фон Гасселя) тільки після Другої світової війни 1939-1945 рр. Базою сучасної Серединної Європи розглядається насамперед єдиний економічний і митний простір об'єднаної Центральної Європи, де важливі позиції займає Німеччина. Головне питання зараз, напевно, формулюється так: чи готова Німеччина в умовах постіндустріального і посткомуністичного європейського суспільства до виконання ролі лідера нової Міттельєвропи початку XXI ст. (ролі важкої не тільки з моральної, але й насамперед економічної, політичної та фінансової точок зору)? Та й зрозуміло, що в цій ситуації потрібно враховувати нові обставини й міжнародні реалії, зумовлені й тим фактом, що в сучасній Європі важко вести мову про одноосібне лідерство. Конструкція європейської політичної, економічної та військової безпеки головним чином базується на осі Париж – Берлін і доповнюється як російським чинником, так і особливим фактором Великої Британії.

При цьому значимої ваги набувають які б то не було, навіть найдрібніші, крихти теоретичного й особливо практичного досвіду. Незважаючи на прожиті практично сто років після виходу в світ праць Наумана, при критичній оцінці та переосмисленні багатьох їхніх положень, вони, безумовно, варті уваги доробок у цьому плані. Крім міркувань, пов'язаних із господарським, економічним, митним об'єднанням, вони дають підстави для роздумів над питанням, чим має бути нова об'єднана Європа з політичної точки зору? Особливої актуальності цей контекст набув після провальних референдумів із Конституції ЄС у Нідерландах і Франції. Науман уже на початку XX століття бачив цю проблему. Він писав: «Створення Міттельєвропи, з точки зору державної техніки, є централізація певної державної діяльності, яка називається відновленням серединноєвропейського пункту для спільної роботи з метою розширення всієї області»³².

Науман добре усвідомлював складність реалізації на практиці концепції «Міттельєвропи». Перешкод виявилось так багато, що він заради здійснення свого ідеалу вважав за потрібне апелювати до свого роду ірраціональних сил. «Ти, істо-

рія минулого, – патетично писав публіцист, – ти, чудовий хаос, ти, низка образів, ми просимо вас: допоможіть нам! Якщо ви захочете, ви можете полегшити нам наше завдання! Прийдіть же ви, герої історії, ви, віщі пророки майбутньої долі народів, відкрийте таємний зміст у пошуках і боротьбі за Серединну Європу!»³³.

Зрозуміло, вважаючи в цілому, що в Серединній Європі головну політичну й економічну роль буде відігравати Німеччина, Науман не тільки прямо про це не завжди говорив, але й, віддамо йому належне, розумів небезпеку для майбутнього Міттельєвропи в політичній диктатурі однієї з її частин. Тому він розглядав утворення Серединної Європи як наслідок економічної та політичної централізації і підписання системи державних договорів, «державного союзу і народного союзу Міттельєвропи». Фундамент цієї договірної системи мав закласти державний договір між Німеччиною та Австро-Угорщиною. Науман розглядав його також як головну і необхідну умову післявоєнного миру. У жовтні 1917 р. в статті з цього питання він писав: «Серединноєвропейський державний договір є основою здорового, правдивого миру»³⁴. Публіцист також пропонував зробити серединноєвропейським політичним центром Прагу, морським – Гамбург, біржовим – Берлін, а юридичним – Відень³⁵.

При цьому Міттельєвропа ні в якому разі не повинна була стати союзною державою: важливою умовою її успішного функціонування розглядалася повна політична самостійність, фактична реальна незалежність членів серединноєвропейського об'єднання. Публіцист писав: «Тут вирішення, Міттельєвропа буде великим, далекоглядним кроком всіх причетних держав, кожна з яких детально і відверто обдумуватиме і братиме до уваги всі майбутні можливості»³⁶. Саме за таким принципом зараз формується нове політико-економічне утворення в Європі. Його майбуття бачиться не в політичному й економічному диктаті одного із суб'єктів і не в повній уніфікації суспільного буття, а в єдності при збереженні політичної незалежності, економічної самостійності, культурно-етнічної самобутності всіх членів співтовариства, дотриманні ними принципів демократії та політичного плюралізму.

Звичайно, Науману і його часові були в цілому невідомі ідеї сучасної європейської інтеграції. Його Міттельєвропа, прямо чи завуальовано, у більшій чи меншій мірі, але завжди ідентифікувалася з Німеччиною. Однак, навіть незважаючи на

це, у німецького ліберально-імперіалістичного публіциста є ряд цікавих думок та ідей, співзвучних з сучасною нам добою у розвитку європейського суспільства. Як справедливо відзначав Науман, «це так легко, проектувати на папері ідеальні конструкції Серединної Європи! Потрібно лише узгодити все, поєднати загальні ідеї із скарбницею нинішнього державно-правового мислення і тоді вони одержать застосування у практичній галузі»³⁷.

Загалом констатуємо, що обґрунтована на початку ХХ століття напередодні та під час війни ліберальноімперіалістична серединноєвропейська концепція відомого німецького публіциста та пропагандиста Фрідріха Наумана з повним правом може бути віднесена до різновиду комплексних. Його «Міттельєвропа» як складна умоглядна конструкція була викладена в дуже простій і доступній формі, що дозволило їй дуже швидко завоювати небачену популярність. Її притягальність пояснюється і цілісним характером – науманівська концепція «Серединної Європи» враховувала практично всю сукупність геополітичних, господарських, військових, культурних, месіанських факторів суспільного розвитку. При цьому Науманн спробував поєднати бажання та цілі усіх верств німецького суспільства. Він писав: «Якщо я думаю про Серединну Європу, то в першу чергу я думаю ... про широкі маси, про увесь наш загальний народ, про всі його верстви, ... бо тільки на здоровій, вихованій, ситій масі може бути створена військова, фінансова і культурна Середня Європа, про яку ми мріємо»³⁸.

При цьому видання та популяризація книги було тільки першим кроком на шляху реалізації далекосяжних планів. Незабаром, за підтримки однодумців, Науман заснував Робочий комітет для Міттельєвропи. Крім того, він був учасником Середньоєвропейського господарського союзу, що представляв інтереси впливових ділових кіл. До речі, протягом 1915 – 1916 рр. промисловці Німеччини та Австро-Угорщини неодноразово збиралися на консультативні зустрічі, де обговорювалися назрілі економічні та політичні проблеми. Дещо пізніше, в 1917 р., за підтримки пангерманської кіл в Австрії були створені Німецька народна рада (Deutsches Volksrat) і Німецький зарубіжний інститут (Deutsches Auslandsinstitut), зовнішньополітична орієнтація яких не викликала сумнівів. Вінцем подібних організацій стала створена тоді ще незалежна асоціація Австро-Угорська центр³⁹. Діяльність цих об'єднань і самого Науманна по

створенню Міттельєвропи була настільки активною, що вже після закінчення Першої світової війни Й.Редліх у своєму щоденнику 21 січня 1919 р. записав: «Сьогодні вранці до мене прибув з Берліна доктор Шотт, який сказав, що Науман стане президентом Німецької республіки. Він думає, що тільки тепер настав слушний момент для створення «Серединної Європи»⁴⁰.

Природно, що за межами Німеччини, особливо в Росії, Англії, Франції, так само як і в самій Австро-Угорщини, з побоюванням ставилися до планів, в основі яких лежали різні експансіоністські ідеї, що передбачали можливість встановлення німецького домінування не тільки в Європі, але і в світі. Це зауваження повною мірою можна віднести також до проєктів «Міттельєвропи», включа-

ючи увесь їх спектр від «ультраімперіалістичних» до «ліберальних». Не дивно, що ще до Першої світової війни з'явилися плани протидії серединно-європейській ідеї, хоча в той час вони були спрямовані не стільки проти неї, як насамперед проти німецької експансії в Європі загалом. Практичні кроки з метою перешкодити втіленню в життя німецькій концепції «Серединної Європи» активно здійснювалися в країнах Антанти вже під час світової війни, особливо починаючи з 1916 року. Серйозні колізії викликала вона і в фактично охопленій колапсом дуалістичній монархії Габсбургів. Однак поразка кайзерівської Німеччини та її союзників у Великій війні ознаменувала собою водночас і крах у той час німецьких ліберальноімперіалістичних серединноєвропейських планів.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Kautsky K. Die Veremigten Staaten Mitteleuropas / K. Kautsky. – Stuttgart, 1916. – S. 5.
- ² Ribhegge W.v. Frieden für Europa. Die Politik der deutschen Reichstagsmehrheit. 1917-1918 / W.v. Ribhegge. – Essen, 1988. – S. 150.
- ³ Архив внешней политики Российской империи МИД Российской Федерации. – Ф Канцелярия. – Оп.470. – Д.68. – 1916 г. – Л. 2.
- ⁴ Науманн Ф. Срединная Европа / Ф. Науманн. – Птг., 1918. – С. 31.
- ⁵ Naumann F. Werke. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964. – S. 375 – 376.
- ⁶ Ibid. – S. 384.
- ⁷ Ibid. – S. 376.
- ⁸ Ibid. – S. 377.
- ⁹ Науманн Ф. Срединная Европа / Ф. Науманн. – Птг., 1918. – С. 104.
- ¹⁰ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – В., 1915. – S. 2.
- ¹¹ Naumann F. Werke. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964. – S. 852.
- ¹² Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – В., 1915. – S. 263.
- ¹³ Naumann F. Werke. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964. – S. 863.
- ¹⁴ Ibid. – S. 871.
- ¹⁵ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – В., 1915. – S. 13 – 14.
- ¹⁶ Ibid. – S. 14.
- ¹⁷ Ibid. – S. 61 – 62.
- ¹⁸ Науманн Ф. Срединная Европа / Ф. Науманн. – Птг., 1918. – С. 24, 69, 94.
- ¹⁹ Там же. – С. 39.
- ²⁰ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – В., 1915. – S. 62 – 63.
- ²¹ Ibid. – S. 101.
- ²² Nederlandsche Anti-Oorlog Raad Fnedensdebatten im Deutschen Reichstag mit Kommentar. – The Hague, 1916. – S. 22.
- ²³ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – В., 1915. – S. 104, 108.
- ²⁴ Ibid. – S. 109, 111.
- ²⁵ Ibid. – S. 115.
- ²⁶ Ibid. – S. 134.
- ²⁷ Ibid. – S. 133.
- ²⁸ Naumann F. Werke. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964. – S. 478.
- ²⁹ Ibid. – S. 441.
- ³⁰ Троян С.С. Германская «Срединная Европа» и ее оппоненты / С.С. Троян, В.П. Фисанов. – Черновцы, 1993. – С. 31 – 32; Троян С.С. Германская либеральная концепция «Миттельєвропа» в годы Первой мировой войны / С.С.Троян // Первая мировая война: страницы истории. – Черновцы, 1994. – С. 12.

³¹ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – B., 1915. – S. 162 – 163.

³² Ibid. – S. 232.

³³ Ibid. – S. 58.

³⁴ Naumann F. Werke. Bd. 4 / F. Naumann. – Köln und Oplanden, 1964. – S. 863.

³⁵ Науманн Ф. Середина Європа / Ф. Науманн. – Птг., 1918. – С. 24, 63, 125.

³⁶ Naumann F. Mitteleuropa / F. Naumann. – B., 1915. – S. 261 – 262.

³⁷ Ibid. – S. 231.

³⁸ Науманн Ф. Середина Європа / Ф. Науманн. – Птг., 1918. – С. 82.

³⁹ Kováč D. Otárka Rakusko-Uhorska a jeho vnútorného uspoziadania vo vojnových cieľoch imperialistického Nemecka / D.Kováč // Ceskoslovensky casopis historicky. Praga. – 1987. – С.2. – S. 217, 221.

⁴⁰ Schicksalsjahre Österreichs 1908 – 1919. Das politische Tagebuch Josef Redlich. Bd.2. – Gras-Köln, 1954. – S. 330.

Troyan S.S. German liberal and imperialist «Mitteleuropa» concept of Fridrich Naumann during the First World War / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The role and importance of German publicist Fridrich Naumann's works in grounding and popularization of the «Mitteleuropa» concept in the beginning of XX ct. are considered in the article. The role of the «Mitteleuropa» brochure, which became the manifest of liberal imperialists during the First World War, is specially stressed. Nauman popularized the idea to create a powerful German state as the leaders of the Central European economic and political union.

Key words: Mitteleuropa, Fridrich Naumann, liberal imperialism, Germany, foreign politics, propaganda.

Троян С.С. Немецкая либеральноимпериалистическая серединноевропейская концепция Фридриха Наумана периода Первой мировой войны / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

В статье рассмотрено значение трудов немецкого публициста Фридриха Наумана в обосновании и популяризации серединноевропейской концепции в начале XX в. Особо подчеркнута роль брошюры «Миттельевропа», ставшей манифестом либеральных империалистов в годы Первой мировой войны. Науман популяризировал идею создания мощного Германского государства как лидера большого центральноевропейского хозяйственного и политического союза.

Ключевые слова: Миттельевропа, Фридрих Науман, либеральный империализм, Германия, внешняя политика, пропаганда.

Стаття надійшла до редколегії 25.04.2014

Прийнята до друку 26.05.2014